

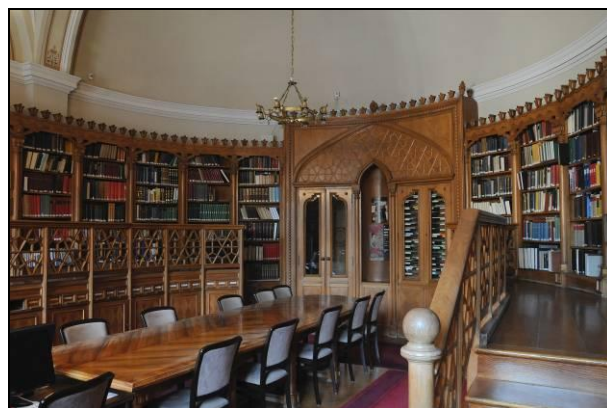
Dévényi Kinga – Kelecsényi Ágnes

Új kihívások előtt a Keleti Gyűjtemény

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárán belül önálló keleti gyűjtemény létrehozásának igényét a magyar tudósok már a 19. század végén megfogalmazták. Nem véletlen ez az időpont, hiszen abban a században Európa-szerte virágzott a keletkutatás, s ez ösztönzően hatott arra, hogy Magyarországon is tudományos alapossággal vizsgálják a magyarság tudatában mindig is élő keleti eredet kérdését, illetve azokat a keleti forrásokat, amelyek a magyarok őshazájára, korai történelmére vonatkoznak. Azok a magyar utazók és tudósok, akik népünk őstörténete miatt vonzódtak a Kelethez, ugyanakkor jelentős szerepet játszottak Ázsia földrajzi, geológiai, néprajzi, állat- és növénytani leírásában is. Közülük számos tagjai voltak a Magyar Tudományos Akadémiának, és nemcsak saját publikációikkal, hanem az utazásaik során gyűjtött kéziratokkal és könyvritkaságokkal is rendszeresen gyarapították a tudós testület könyvtárát. A folyamatosan szaporodó állományt jelentős mértékben növelte a második világháború utáni gyűjtőköri megosztásra vonatkozó rendelet, amelynek révén a keletkutatás az Akadémiához került, s ezért a Fővárosi Könyvtár rendkívül értékes gyűjtése is itt talált új otthonra.

Önálló keleti gyűjtemény megvalósulására a Magyar Tudományos Akadémia 1949-es átszervezése után került sor. Ebben kiemelkedő szerepe volt *Ligeti Lajos* (1902–1987) akadémikusnak, az MTA orientalista alelnökének. 1951-ben nyílt meg az Akadémia palotájának földszintjén a *Keleti Könyvtár*, amely ettől kezdve az orientalisztika alapkönyvtára Magyarországon. Megformálása, beleértve az olvasóterem keleties hangulatú kialakítását is (1. ábra), elsődlegesen *Rásonyi László* turkológus érdeme, aki 1951–1961 között állt a gyűjtemény élén. Ő állította össze az 1826-ban alapított Akadémiai Könyvtár régi szakáiból az orientalisztika tárgykörébe tartozó anyagot. Elsődlegesen ide került a müncheni katalógus ún. „keleti irodalom” szakának teljes állománya. Ez egészült ki az *Afrika* és *Ázsia* kutatásával foglalkozó tudománysszakokba tartozó dokumentumokkal, ezen belül minden térségre vonatkozóan *elsősorban* a nyelvel, történelemmel, irodalommal, vallással és művészettörténettel, kapcsolatos művekkel. Az alapítás idején nem tartozott kifejezetten a gyűjtőkörbe a modern politika, a néprajz, a művészeti albumok és a népszerűsítő munkák, s mind a mai napig ezek az elvek határozzák meg a Keleti Gyűjtemény gyarapítási politikáját. Mindez azonban nem jelenti azt, hogy a gyűjtemény csupán a bölcsészettudomány művelőinek kutatómunkáját szolgálja, hiszen az ókori Kelettől a mai társadalmakig, e két kontinens civilizációjának minden megnyilvánulása helyet kap itt: az indiai csillagászatától, a kínai

porcelángyártáson és az arab orvostudományon át a sztyeppe-i lótarásig.

1. ábra A Keleti Gyűjtemény olvasóterme

Az elmúlt hat évtized alatt a könyvtár különgyűjteményeként működő osztály feladatköre és olvasói tábora is megváltozott. Létrehozásakor még egy szűk kutatói réteg kiszolgálása volt a feladata, s egyben kötetlen fórumot biztosított az orientalisztikai műhelymunka számára. Az Akadémiai Könyvtár országos szakkönyvtárrá válása a Keleti Gyűjtemény vonatkozásában is új helyzetet teremtett. Ma a legtöbb olvasó a felsőoktatási intézmények hallgatóiból kerül ki, akik számára a gyűjteményben dolgozó keleti szakos diplomával rendelkező könyvtárosok nyújtanak szakirodalmi tájékoztatást.

A nyomtatott és modern adathordozón elérhető dokumentumokon kívül a kezdetektől fogva jelentős értéket képviselő, ritka keleti kéziratos hagyományok és ajándékok kerültek az Akadémia könyvtárának tulajdonába, amelyek sok esetben nemzetközi szinten is egyedülállók. Ezek között kell említeni *Kőrösi Csoma Sándor* UNESCO Világemlékezet listáján szereplő ún. Alexander-könyveit (2. ábra), *Kaufmann Dávid* hebraikagyűjteményét, *Vámbéry Ármin* nevezetes közép-ázsiai útvjáról származó perzsa és török kéziratait. A török kéziratgyűjtemény magvát *Szilágyi Dániel*, a debreceni teológusból lett egyszerű huszár gyűjtötte. Az 1848–49-es szabadságharc leverése után Isztambulban élt, ahol híres könyvesboltot tartott fenn. Más jellegű a 20. századi Selyemút-kutatás meghatározó tudósa, a régész-felfedező *Stein Aurél* hagyatéka, amely a kéziratok, térképek mellett, a 19. század végétől az 1940-es évekig terjedő, több ezer, dokumentációval ellátott, történeti értékű belső-ázsiai és indiai expedíciós fotót is tartalmaz. Hasonlóan speciális gyűjtemény az európai iszlámkutatás máig legnagyobb alakjának, *Goldziher Ignác*nak több mint 13 ezer levelet tartalmazó levelezése, amelyet a könyvtár a tudós fiának, *Goldziher Károlynak* a rendezésében kapott meg. Goldziher korában a nemzetközi kongresszusok mellett a tudományos érintkezés legfőbb formája a levelezés volt, így leveleiben ő is számos tudományos kérdést vitatott meg a kor legnevesebb tudósaival. Végül, de nem utolsósorban meg kell említeni *Kégl Sándor* 11 ezer kötetes könyvtárát, amely halála után fivére, *Kégl János* adományaként került az Akadémia birtokába (1925). A Kégl-könyvtár a legnagyobb volumenű adományok közé tartozik az Akadémiai Könyvtár történetében, jelentősége csak a könyvtár alapjait megvető 30 ezer kötetes Teleki-könyvtárhoz vagy a régi magyar könyvgyűjtemény alapjául szolgáló Ráth-gyűjteményéhez mérhető.

Természetesen a 21. században a Keleti Gyűjtemény is él a technika adta lehetőségekkel, hogy a kéziratok és könyvritkaságok ne csak egy szűk csoport által legyenek a gyűjteményen belül kutathatók, hanem a világ bármely részén, s egyben a legszélesebb olvasóközönség rendelkezésére is álljanak, hogy ezáltal bővíthessék ismereteiket, vagy pusztán gyönyörködjenek bennük. E cél elérése érdekében tematikus digitális gyűjtemények készültek, amelyek a képanyag mellett több nyelven tartalmaznak szakértők által készített, megfelelő mélységű tanulmányokat.

2. ábra Csoma-gyűjtemény, No. 3. „A (különböző) filozófiai rendszerek tengerére szálló hajó – kérdések és feleletek”, fol. 1.

Ebben a szellemben készült első honlapunk Kőrösi Csoma Sándor életét és munkásságát dolgozta fel, egyben áttekintést adva arról a Közép-Európában legjelentősebb tibeti kézirat- és fanyomatgyűjteményről, amelynek Csoma ú. Alexander-könyvei a magvát alkotják. [1] Először került egy teljes kézirat Csoma magánkönyvtárából online kiadásra, faksimilében, illetve angol és magyar fordításban, valamint latin betűs tibeti átírásban. A honlap mellett napvilágot látott a tibeti gyűjtemény nyomtatott katalógusa is, a Keleti Gyűjtemény évtizedek óta fennálló három könyvsorozata egyikében, amelyekben kézirat-katalógusok mellett tanulmánykötetek és reprintek jelennek meg.

Kaufmann Dávid több ezer középkori héber kézírata és kódexe közül csak a legkiemelkedőbb, gazdagon illusztrált remekeket (3. ábra) találhatja meg teljes terjedelmében az érdeklődő honlapunkon. [2] Ezekon kívül elérhető még a „Kaufmann-kódex”-ként világhírűvé vált *Misna*-kézirat, amelynek eredetét és korát a kutatók mind a mai napig vitatják, azonban abban megegyeznek, hogy ez, a három ma ismert teljes *Misna*-kézirat közül, a legrégebbi és a legjobb. Mind a mai napig ez a honlap a könyvtár leglátogatottabb digitális feldolgozása, amelyet a világ minden tájáról rendszeresen felkeresnek.

Stein Aurél hagyatékát két digitális gyűjtemény is bemutatja, s mindkettő alapja a Keleti Gyűjtemény által rendezett kiállítás volt. Az egyik, a dunhuangi barlangtemplom felfedezésének századik évfordulóján az MTA Könyvtárban rendezett kiállításához kapcsolódó tematikus válogatás [3], míg a másik a 2008-as kínai magyar évad programhoz kapcsolódóan Stein Aurél munkásságán túl a korabeli magyar keletkutatást is bemutatja a szokásos magyar, angol és spanyol nyelveken kívül kínaiul is. [4]

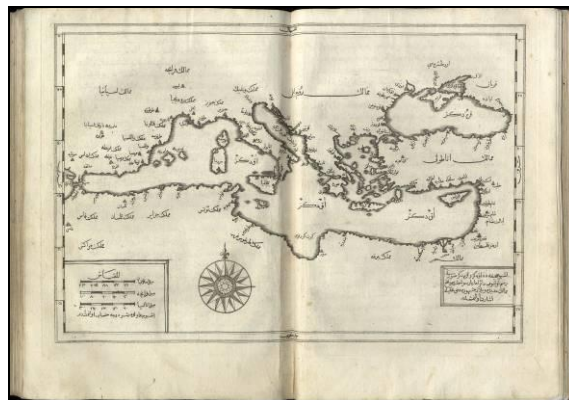
3. ábra Kaufmann Haggáda, Katalónia, 14. sz., MS A 422, fol. 26r

Nem feledkezhetett meg a gyűjtemény arról a tudósról, akinek a gyűjteménye nagyságát tekintve a legnagyobb adomány volt, személye és munkássága azonban mára kevésbé ismertté vált. Ezért jött létre a Kégl Sándor iranistának szentelt digitális gyűjtemény [5], amely a teljes terjedelmükben elérhető publikációk révén újra felhívta a figyelmet ennek a több keleti nyelvet ismerő tudósnak a tevékenységére, aki hajdanán a könyvtár szakértőjeként tevékeny részt vállalt a keleti kéziratok első leírásában, katalogizálásában.

A keleti könyvek és kéziratok között ugyanakkor számos hungarikum is található. Különösen igaz ez török gyűjteményünkre, amelyben Magyarország történetére vonatkozó forrásokon kívül, teljes sorozata található azoknak a török ősnymtatványoknak, amelyek a magyar származású *Ibrahim Müteferrika* isztambuli nyomdájában készültek (4. ábra). A neki, illetve az általa készített műveknek szentelt honlap részei törökül is olvashatók. [6] Ez is kifejezi a gyűjteménynek azt a törekvését, hogy az adott kultúra nyelvén is tájékoztatást adjon. Ugyanezért készült el Kégl Sándor életrajza perzsául.

Digitális gyűjteményeink nem kizárólag saját honlapunkon jelennek meg, hanem nemzetközi projektek eredményeként is. Ezek közül kettőt kell kiemelni: a *Friedberg Genizah Projectet* [7], amelynek célja a világ összes geniza töredékének összegyűjtése digitális formában (6. ábra), valamint az *International Dunhuang Projectet* [8], amely a

Selyemút-kutatás eredményeként előkerült kézíratos dokumentumokat, illetve a területre és az azt kutatókra vonatkozó információkat teszi közzé online. Ez utóbbiban található az a Stein Aurél által készített több ezer, elsősorban expedíciós felvétel is (5. ábra), amely az MTA KIK tulajdona.

4. ábra A Földközi-tenger vidéke. Kátib Çelebi, *Tuhfet ül-kibâr fî esfâr ül-bihâr*, 1141 [1729], KGY 768.409,71v-72r

5. ábra Stein Aurél belső-ázsiai ásatása, Nija, házrom fafaragványokkal, 3. század. Cat. Stein LHAS Photo 37/3(13)

Részből a digitalizált tartalomszolgáltatás iránti igény kielégítése, másrészt azonban egy mélyebb katalogizálási törekvés jelenik meg azokban az elnyert pályázatokban, amelyek révén megtörtént a teljes arab kézíratos állomány ALEPH rendszerben történő feldolgozása (7. ábra). E munka során, Magyarországon első ízben valósult meg arab írásos tartalom bevitele. Hasonló módon válik elérhetővé ez év folyamán Goldziher Ignác levelezése. Mindkét esetben az egyes tételek leírásához digitalizált oldalak tartoznak.

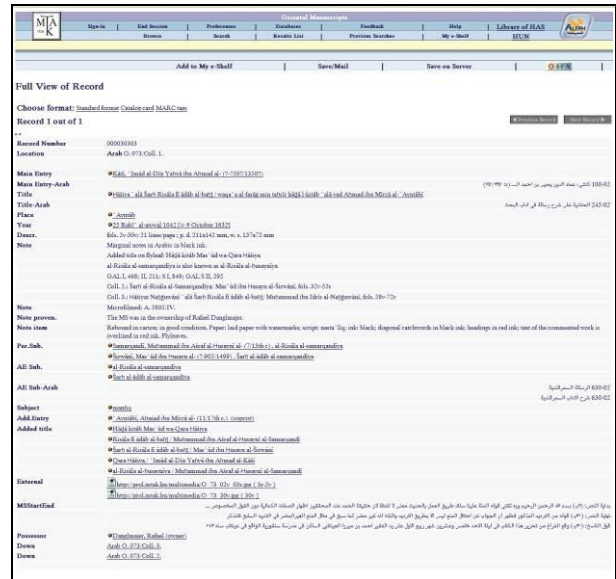
6. ábra Mágikus amulett, Geniza 224/1

A Keleti Gyűjtemény létrehozásakor egységes betűrendes katalógus készült a könyvekről és a folyóiratokról. Ez a cédulakatalógus épült folyamatosan 1985-ig, amikor bevezetésre került az internetes katalogizálás. Hamarosan felmerült az igény a távolról történő teljes elérés biztosítására. Tekintettel azonban arra, hogy az állomány nagy része keleti nyelveken íródott, valamint a korábbi évtizedekben készült átírások egyrészt nem voltak következetesek, másrészt egyes nyelveknél a tudományos átírás szinte folyamatosan változott, nem lehetséges az automatikus rekatalogizálás. Ezért a Keleti Gyűjtemény itt nem tud élni a modern technika által nyújtott lehetőségekkel, s csak a hagyományos módon, a könyveket kézbe véve készít új leírásokat a régi állományról.

A Keleti Gyűjteménynek is szembe kellett nézni azokkal a kihívásokkal, amelyeket a felsőoktatás átalakítása, s ezzel párhuzamosan a hallgatók elidegenedése az információszerzés hagyományos helyszíneitől jelentett. Ezért szoros kapcsolatot épített ki minden olyan egyetemen és főiskolával, amely hallgatói képzésénél felhasználhatja az itteni állományt. A cél elérése érdekében a gyűjtemény nemcsak helyet ad kihelyezett órák tartására, hanem saját munkatársai segítségével megragadja ezeket az alkalmakat, hogy az állományt megismertesse a diákokkal.

Ezekkel a szerteágazó tevékenységekkel biztosítja azt a Keleti Gyűjtemény, hogy a folyamatosan változó igényeknek megfelelően tudjon hasznos

könyvtári háttérrel nyújtani a térség kutatóinak, illetve a Kelet világa iránt érdeklődő nagyközönségnek egyaránt.

7. ábra Az arab kéziratkatalógus egyik ALEPH rekordja

Hivatkozások

- [1] <http://csoma.mtak.hu/>
- [2] <http://kaufmann.mtak.hu/>
- [3] <http://dunhuang.mtak.hu/>
- [4] <http://stein.mtak.hu/>
- [5] <http://kegl.mtak.hu/>
- [6] <http://muteferrika.mtak.hu/>
- [7] <http://www.genizah.org/>
- [8] <http://idp.bl.uk/>

Beérkezett: 2013. III. 21-én.

Kelecsényi Ágnes
indológus, a Keleti Gyűjtemény osztályvezetője,
a Stein-gyűjtemény kurátora.
E-mail: kelecsenyi.agnes@konyvtar.mta.hu

Dévényi Kinga
arabista, sémi filológus,
a Keleti Gyűjtemény főkönyvtárosa,
az arab kéziratok és a Goldziher-levelezés kurátora.
E-mail: devenyi.kinga@konyvtar.mta.hu